رئاسة الشؤون الدينية
بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

أَحْكَامُ الهَدْيِ وَالأَضَاحِي وَالتَّذْكِيَةِ | فارسي | فارسی

احکام هَدْی، قربانی و ذبح شرعی

کمیتهٔ علمی ادارهٔ امور دینی مسجد الحرام و مسجد نبوی

ⓒ جمعية خدمة المحتوى الإسلامي باللغات ، ١٤٤٨هـ

جمعية خدمة المحتوى الإسلامي باللغات
أحكام الهدي والأضاحي والتذكية - فارسي. / جمعية خدمة المحتوى الإسلامي باللغات - ط١. .- الرياض ، ١٤٤٨هـ
١٧ ص ؛ ..سم

رقم الإيداع: ١٤٤٨/٣٥٢٩
ردمك: ٨-٣٨٥-٥١٧-٦٠٣-٩٧٨

أَحْكَامُ الهَدْيِ وَالأَضَاحِي وَالتَّذْكِيَةِ

احکام هَدْی، قربانی و ذبح شرعی

اللَّجْنَةُ العِلْمِيَّةُ

بِرِئَاسَةِ الشُّؤُونِ الدِّينِيَّةِ بِالمَسْجِدِ الحَرَامِ وَالمَسْجِدِ النَّبَوِيِّ

بِسْمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

ستایش از آنِ الله پروردگار جهانیان است، و درود و سلام بر پیامبر ما محمد، و بر آل و اصحاب او و کسانی که تا قیامت به نیکی از آنان پیروی کنند.

این رساله‌ای مختصر است که مهم‌ترین مطالب مورد نیاز مسلمان دربارۀ احکام هَدْی، قربانی و ذبح شرعی را در بر دارد. آن را برای زائران محترم حرمین شریفین ـ چه زن و چه مرد ـ گردآورده‌ایم، تا با آگاهی و بینش نسبت به مسائل دینی خود عمل کنند. امیدواریم خدای کریم و بخشنده، آن را سودمند گرداند، و آن را عملی صالح و خالص برای رضای خویش قرار دهد؛ بی‌تردید، او بهترین کسی است که از او درخواست می‌شود، و کریم‌ترین کسی است که به او امید بسته می‌شود.

کمیتۀ علمی ریاست امور دینی مسجد الحرام ومسجد نبوی

***

احکام هَدْی و قربانی

الهَدي: هر چیزی که به حرم اهدا می‌شود و در آنجا ذبح می‌گردد، چه از دام (چهارپایان) و چه غیر آن، «هَدي» نامیده می‌شود؛ زیرا به سوی خداوند متعال اهدا می‌گردد.

اضحیه (قربانی) به ضم همزه و کسر آن: آن‌چیزی است که در روز عید و ایام تشریق برای تقرب به الله قربانی می‌شود.

و مسلمانان بر مشروعیت آن دو اجماع دارند.

و بهترین نوع هَدی: شتر است، سپس گاو، به شرطی که کامل تقدیم شود؛ زیرا قیمتش بالاتر است و فقرای بیشتری از گوشت آن بهره‌مند می‌شوند، و پس از آن، گوسفند در رتبه بعدی قرار دارد.

و بهترین نوع از هر جنس (دام) چاق‌ترین آن است، و پس از آن، گران‌قیمت‌ترین؛ به دلیل فرمایش خداوند متعال:

﴿ذَٰلِكَۖ وَمَن يُعَظِّمۡ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقۡوَى ٱلۡقُلُوبِ ٣٢﴾ [الحج: ۳۲]، یعنی: (این است [فرمان الله]، و هر کس دستورهای دینی و الهی را بزرگ بشمارد، یقیناً این [بزرگداشت، نشانه‌ای] از پرهیزگاری

دل‌هاست).

و کافی نیست مگر «جَذَع» از گوسفند، که آن گوسفندی است که شش ماهش کامل شده باشد؛ و از سایر دام‌ها مانند شتر، گاو و بز، باید «ثَنِي» باشد. «ثَنِي» از شتر آن است که پنج سالش کامل شده باشد، و از گاو، آن است که دو سالش تمام شده باشد، و از بز، آن است که یک سالش کامل شده باشد.

گوسفند برای هَدی (قربانی در حج) تنها از یک نفر کفایت می‌کند، اما در قربانی عید (اضحیه)، از یک نفر و خانواده‌اش کفایت می‌نماید. و شتر یا گاو، چه در هَدی و چه در قربانی، از هفت نفر کفایت می‌کند؛ بر اساس حدیث جابر بن عبدالله رضی‌الله‌عنهما که فرمود: «نَحَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ الْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ، وَالْبَقَرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ»، یعنی: «ما در سال حدیبیه همراه با رسول خدا صلی الله علیه وسلم شتر را از طرف هفت نفر، و گاو را نیز از طرف هفت نفر قربانی کردیم».

و در لفظی آمده است: «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهِلِّينَ بِالْحَجِّ فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الْإِبِلِ

وَالْبَقَرِ كُلُّ سَبْعَةٍ مِنَّا فِي بَدَنَةٍ»، یعنی: «ما همراه با رسول خدا صلی الله علیه وسلم در حالی که احرام حج بسته بودیم خارج شدیم، پس پیامبر خدا صلی الله علیه وسلم به ما دستور داد که هر هفت نفرمان در یک شتر یا گاو شریک شویم»، و در لفظی دیگر آمده است: «حَجَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَحَرْنَا الْبَعِيرَ عَنْ سَبْعَةٍ، وَالْبَقَرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ»، یعنی: «ما همراه با رسول خدا صلی الله علیه وسلم حج به‌جا آوردیم، و شتر را از طرف هفت نفر، و گاو را نیز از طرف هفت نفر قربانی کردیم».[1]

و به دلیل حدیث ابو ایوب انصاری رضی الله عنه، هنگامی که از او پرسیده شد: قربانی‌ها در زمان رسول خدا صلی الله علیه وسلم چگونه بود؟ او پاسخ داد: «كَانَ الرَّجُلُ يُضَحِّي بِالشَّاةِ عَنْهُ وَعَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ، فَيَأْكُلُونَ، وَيُطْعِمُونَ، حَتَّى تَبَاهَى النَّاسُ فَصَارَتْ كَمَا تَرَى»، یعنی: «مردی یک گوسفند را به عنوان قربانی برای خود و خانواده‌اش ذبح می‌کرد، سپس از آن می‌خوردند و به دیگران می‌دادند، تا اینکه زمانی رسید که مردم فخرفروشی کردند و وضعیت قربانی‌ها به آنچه که امروز می‌بینی

(۱) به‌روایت مسلم.

تبدیل شد».[1]

و گوسفند از یک‌هفتم شتر و گاو بهتر است.

و در هَدی و قربانی جز حیوان سالم از بیماری، نقص عضو و لاغری قابل قبول نیست؛ بنابراین، حیواناتی که دارای نقص‌های زیر هستند، کفایت نمی‌کنند: یک‌چشم که عیبش آشکار باشد، نابینا، لاغر و ضعیف که هیچ گوشت و استخوانی در بدنش نباشد، لنگ که قادر به راه رفتن با دیگران نباشد، بی‌دندان که دندان‌های پیشینش از ریشه افتاده باشد، خشک‌پستان که به دلیل پیری شیرش خشک شده باشد، یا بیمار آشکار که بیماری آن مشخص است. این موارد مطابق با حدیثی از براء بن عازب رضی الله عنه است که فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وسلم در میان ما ایستاد و فرمود: «أَرْبَعٌ لَا تَجُوزُ فِي الْأَضَاحِي: الْعَوْرَاءُ الْبَيِّنُ عَوَرُهَا، وَالْمَرِيضَةُ الْبَيِّنُ مَرَضُهَا، وَالْعَرْجَاءُ الْبَيِّنُ ظَلْعُهَا، وَالْعَجْفَاءُ الَّتِي لا تُنْقِي»، یعنی: «چهار [حیوان] در قربانی جایز نیست: کوری که کوری‌اش واضح است و مریضی که مرضش آشکار است و لنگی که لنگی‌اش آشکار است و لاغری [که از شدت لاغری] استخوانش مغز

(۱) به‌روایت ترمذی و ابن ماجه.

ندارد».[1]

امام ترمذی رحمه الله می‌گوید: «نزد علما عمل بر اساس این [حدیث] است».[2]

و زمان ذبح هَدی تمتع و قربانی‌ها (اضحیه) طبق قول صحیح از بعد از نماز عید تا پایان روزهای تشریق (یعنی ۱۳ ذی‌الحجه)است.

و مستحب است که از هَدی خود، اگر هَدی تمتع یا قِران باشد، و از قربانی‌اش بخورد، و آن را به سه قسمت تقسیم کند: یک‌سوم را خودش [وخانواده‌اش] بخورد، یک‌سوم را هدیه دهد، و یک‌سوم را صدقه بدهد؛ بر اساس فرمایش خداوند متعال:

﴿فَكُلُواْ مِنۡهَا وَأَطۡعِمُواْ ٱلۡبَآئِسَ ٱلۡفَقِيرَ﴾ [الحج: ۲۸]، یعنی: (پس [خودتان] از [گوشتِ] آن بخورید و به درماندۀ فقیر [نیز] غذا بدهید).

اما هَدی جُبْرَان، که به معنی قربانی‌ای است که به دلیل ارتکاب یکی از ممنوعات احرام یا ترک واجب در حج یا عمره انجام می‌شود، پس

(۱) به‌روایت ابوداود، ترمذی، نسائی، و ابن ماجه.

(۲) به‌روایت ترمذی.

شخص هیچ چیزی از آن را نمی‌خورد.

و هر کسی که می‌خواهد قربانی (اضحیه) کند، هنگامی که دهه ذی‌حجه وارد شد، باید از گرفتن مو و ناخن خود خودداری کند تا زمانی که قربانی‌اش را ذبح کند؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ، وَأَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُضَحِّيَ؛ فَلَا يَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهِ وَلَا مِنْ أَظْفَارِهِ شَيْئًا، حَتَّى يُضَحِّيَ»، یعنی: «هنگامی که دهه ذی‌حجه وارد شد و کسی از شما بخواهد قربانی کند، باید از گرفتن مو و ناخن خویش خودداری کند تا زمانی که قربانی‌اش را ذبح کند».[1]

اگر فردی چیزی از مو یا ناخن خود برداشت، باید از خداوند طلب آمرزش کند، اما فدیه‌ای بر او واجب نیست.

روش ذبح هَدی و قربانی‌ها و هر چیزی که به روش شرعی ذبح می‌شود، به شرح زیر است:

۱- ذبح را فقط شخص مسلمان، مُمَیّز (که خوب و بد را تشخیص می‌دهد)، و عاقل یا اهل کتاب (یهودی یا مسیحی) می‌تواند انجام دهد.

(۱) به‌روایت مسلم.

ذابح باید قصد ذبح شرعی داشته باشد، و نباید ذبح را برای غیر خدا انجام دهد، و نباید نام غیر خدا را بر آن ببرد. هنگام ذبح یا نحر باید نام خدا را ببرد (بسم‌الله بگوید). ذبح باید با ابزار تیز انجام شود که نه دندان باشد و نه ناخن، و خون باید از مکان خودش خارج شود. همچنین، ذبح کننده باید از نظر شرعی مجاز به ذبح باشد.[1]

۲- باید قربانی را با دقت انتخاب کند و سعی کند بهترین و کامل‌ترین قربانی را برگزیند؛ چرا که «ضَحَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ، أَقْرَنَيْنِ، ذَبَحَهُمَا بِيَدِهِ، وَسَمَّى، وَكَبَّرَ، وَوَضَعَ رِجْلَهُ عَلَى صِفَاحِهِمَا»، یعنی: «رسول الله صلی الله علیه وسلم دو قوچ سفید و سیاه و شاخ‌دار را قربانی کردن آن دو را با دستان خود ذبح کرد و بسم الله و الله اکبر گفت و پایش را بر یک طرف گردن آنها گذاشت».[2]

۳- نیکی و مهربانی با حیوان قربانی، یعنی کاری کند که حیوان راحت‌تر ذبح شود. از جمله اینکه: ذبح با ابزار تیز انجام شود، و آن را

(۱)] أحكام الأضحية اثر علامه محمد بن عثيمين، (ص ۵۶ - ۸۷).

(۲) به‌روایت بخاری و مسلم.

با قدرت و سرعت بر محل ذبح بکشد؛ زیرا مقصود آن است که جان حیوان به بهترین شکل و با کمترین رنج گرفته شود، نه اینکه عذاب بکشد. چنان‌که در حدیثی از شداد بن اوس رضی الله عنه آمده است: دو نکته را از رسول خدا صلی الله علیه وسلم به خاطر سپردم، ایشان فرمود: «إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ»، یعنی: «الله احسان (نیک‌رفتاری) را در هر موردی واجب نموده است، پس اگر کشتید به نیکی بکشید و اگر (حیوانی را) ذبح کردید، به نیکی ذبح کنید؛ باید یکی از شما کارد خود را تیز کند و حیوانی را که می‌خواهد ذبح کند، راحت سازد».[1]

و مکروه است در حالی که حیوان به او نگاه می‌کند، کارد را تیز کند؛ زیرا در حدیثی از ابن عمر رضی الله عنهما آمده است که فرمود: أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَدِّ الشِّفَارِ، وَأَنْ تُوَارَى عَنِ الْبَهَائِمِ، وَقَالَ: «إِذَا ذَبَحَ أَحَدُكُمْ؛ فَلْيُجْهِزْ»، یعنی: پیامبر صلی الله علیه وسلم دستور داد که کاردها را تیز کنید و آن را از دید حیوانات پنهان کنید، و فرمود:

(۱) به‌روایت مسلم.

«هرگاه یکی از شما ذبح می‌کند، پس باید کار را سریع و کامل انجام دهد».[1]

۴- اگر قربانی از شتر باشد، باید در حالی نحر شود که ایستاده است و دست چپش بسته شده باشد؛ بر اساس حدیث عبدالله بن عمر رضی‌الله‌عنهما که فرمود: «او (عبدالله بن عمر) بر مردی گذشت که شترش را خوابانده و می‌خواست آن را نحر کند، پس به او گفت: شتر را در حالی که ایستاده و بسته است نحر کن؛ این است سنت محمد صلی الله علیه وسلم».[2]

۵- اگر قربانی از غیر شتر باشد (مانند گوسفند، بز یا گاو)، باید آن را به پهلوی چپ خواباند و پای خود را بر کنار گردن آن بگذارد تا بهتر کنترل حیوان را داشته باشد؛ بر اساس حدیثی از انس رضی‌الله‌عنه که فرمود: «ضَحَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ، أَمْلَحَيْنِ، أَقْرَنَيْنِ، ذَبَحَهُمَا بِيَدِهِ، وَسَمَّى، وَكَبَّرَ، وَوَضَعَ رِجْلَهُ عَلَى صِفَاحِهِمَا»، یعنی: «رسول الله صلی الله علیه وسلم دو قوچ سفید و سیاه و شاخ‌دار را

(۱) به‌روایت احمد و ابن ماجه.

(۲) به‌روایت بخاری و مسلم.

قربانی کرد، آن دو را با دستان خود ذبح کرد و بسم الله و الله اکبر گفت و پایش را بر یک طرف گردن آنها گذاشت».[1]

۶- گفتن بسم‌الله هنگام ذبح یا نحر واجب است؛ زیرا خداوند متعال فرموده است:

﴿فَكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤۡمِنِينَ﴾ [الأنعام: ۱۱۸]، یعنی: (پس [ای مردم،] اگر به آیاتش ایمان دارید، [فقط] از [گوشتِ] آنچه نام الله [هنگام ذبح] بر آن برده شده است بخورید).

و همچنین فرموده است:

﴿وَلَا تَأۡكُلُواْ مِمَّا لَمۡ يُذۡكَرِ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ وَإِنَّهُۥ لَفِسۡقٞ وَإِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِهِمۡ لِيُجَٰدِلُوكُمۡۖ وَإِنۡ أَطَعۡتُمُوهُمۡ إِنَّكُمۡ لَمُشۡرِكُونَ﴾ [الأنعام: ۱۲۱]، یعنی: (و [ای مؤمنان،] از آنچه [هنگام ذبح] نام الله بر آن برده نشده است نخورید؛ چرا که آن [کار] قطعاً نافرمانی است؛ و در حقیقت، شیاطین به دوستان خود القا می‌کنند که با شما [در این مورد] مجادله نمایند؛ و اگر از آنان اطاعت کنید، قطعاً شما [نیز در

(۱) به‌روایت بخاری و مسلم.

زمرۀ] مشرکان هستید)، و به‌دلیل این فرمودۀ پیامبر صلی الله علیه وسلم: «مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ؛ فَكُلُوهُ مَا لَمْ يَكُنْ سِنًّا وَلَا ظُفُرًا»، یعنی: «هر چیزی که خون را جاری سازد - می توان با آن ذبح کرد - و اسم الله بر آن گفته شود از آن بخورید، به‌جز دندان و ناخن».[1]

و گفتن تکبیر (الله‌اکبر) همراه با نام خدا (بسم الله) هنگام ذبح مستحب است؛ به‌دلیل حدیث جابر رضی‌الله‌عنه که گفت: من در روز عید قربان همراه رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وسلم در محل نماز حضور داشتم، پس از آن‌که خطبه‌اش را به پایان رساند و از منبر پایین آمد، قوچی برایش آوردند، و رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وسلم با دستان مبارکش آن را ذبح کرد و فرمود: «بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ، هَذَا عَنِّي وَعَنْ مَنْ لَمْ يُضَحِّ مِنْ أُمَّتِي»، یعنی: «بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، این [قربانی] از طرف من است و هر کسی از امت من که قربانی نکرده است».[2]

۷- بریدن حلقوم، مری، و وُدَجَین (رگ‌های اصلی گردن) و جاری شدن خون از بدن حیوان، از شرایط ذبح صحیح است. امام ابن باز

(۱) به‌روایت بخاری و مسلم.

(۲) به‌روایت ابوداود و ترمذی، و شیخ آلبانی آن‌را صحیح دانسته است.

رحمه‌الله فرمود: «ذبح شرعی برای شتر، گاو و گوسفند به سه حالت انجام می‌شود:

حالت اول: این است که ذابح حلقوم، مری و دو رگ اصلی گردن را قطع کند؛ این کامل‌ترین و بهترین نوع ذبح است. هنگامی که این چهار بخش بریده شود، طبق نظر همهٔ علما این ذبح حلال است.

حالت دوم: این است که حلقوم و مری و یکی از رگ‌های اصلی گردن بریده شود؛ این ذبح حلال، صحیح و پاک است، هرچند که کمتر از حالت اول است.

و حالت سوم: این است که فقط حلقوم و مری بریده شود، بدون اینکه رگ‌های اصلی گردن قطع شود؛ این نیز صحیح است و گروهی از اهل علم به آن فتوا داده‌اند. دلیل آنها نیز گفته پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وسلم است: «مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلُوا، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفْرَ»، یعنی: «هر چیزی که خون را جاری سازد - می توان با آن ذبح کرد - و اسم الله بر آن گفته شود از آن بخورید، به‌جز دندان و

ناخن»[1]، و رأی و نظر ما در این مسئله همین است..[2]

از خداوند متعال می‌خواهیم که ما را از آنچه آموخته‌ایم بهره‌مند سازد و آنچه برای ما سودمند است به ما بیاموزد. او بخشنده و کریم است. و درود و سلام بسیار خداوند بر پیامبر ما محمد و خاندان او باد.

***

(۱) به‌روایت بخاری و مسلم.

(۲) نگا: مجموع الفتاوای ابن باز (۲۶/۱۸).

رئاسة الشؤون الدينية بالمسجد الحرام والمسجد النبوي

رسالة الحرمين

پیام حرمین

محتوای ارشادی و شرعی برای زائران مسجد الحرام و مسجد نبوی به زبان‌ها

978-603-517-385-8